

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

2009 - 2014

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ
ΑΜΕΡΙΚΗΣ

**Επιτροπή Πολιτικών Υποθέσεων, Ασφάλειας και Ανθρωπίνων
Δικαιωμάτων**

10.2011

ΠΡΟΣΩΡΙΝΟ

ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**Συμμετοχή των πολιτών και δημοκρατία στη Λατινική Αμερική και στην
Ευρωπαϊκή Ένωση**

Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων

Συνεισηγητής ΛΑΚ: **William VÉLEZ MESA, Κοινοβούλιο των Άνδων**

Η συμμετοχή των πολιτών και η δημοκρατία αναφέρονται τόσο σε ένα πνεύμα και μια πολιτική νοοτροπία ανοικτή στην πολυφωνική έκφραση όσο και στα καθεστώτα που διαρθρώνονται γύρω από την εκπροσώπηση των πολιτών. Στην πραγματικότητα, οι επιμέρους μορφές της δημοκρατίας, αντιπροσωπευτική, συμμετοχική και διαβουλευτική, αποδεικνύονται όχι μόνο συμπληρωματικές αλλά ακόμη και αδιαχώριστες. Σήμερα οι πολίτες, ένα συλλογικό υποκείμενο, αντιμετωπίζονται ως πηγή και φορέας της θεσμικής εξουσίας.

Τα **τελευταία 30 χρόνια** γίναμε μάρτυρες μιας πρωτοφανούς θεμελίωσης των δημοκρατικών ελευθεριών και των εκλογικών διαδικασιών στη Λατινική Αμερική¹. Διαθέτουμε πλέον διεθνείς οργανισμούς δημοκρατικού ελέγχου, όπως ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ), που μεριμνούν αποτελεσματικά για τη συνέχιση των δημοκρατιών στην ήπειρό μας, ιδίως σε περιόδους κρίσης.

Η πραγματικότητα μάς έδειξε ότι η θεσμική δημοκρατία δεν αρκεί, από μόνη της, για να διασφαλίσει την ευημερία και την ισότητα των συνθηκών διαβίωσης. Σήμερα ζούμε τη δημοκρατία στη Λατινική Αμερική με μεγαλύτερο ρεαλισμό. Οι συμβατικές ψευδαισθήσεις έχουν πλέον διαλυθεί. Την ίδια στιγμή, όμως, που θεμελιώνεται η δημοκρατία σε ολόκληρη τη Λατινική Αμερική, ορισμένα καθεστώτα συνεχίζουν να χρησιμοποιούν πιο παλαιές και αντιδημοκρατικές τεχνικές, όπως είναι ο εκφοβισμός, τα ιδιωτικά δίκτυα εξουσίας, η προπαγανδιστική χρήση των επίσημων μέσων ενημέρωσης, ακόμη και η καταστολή. Άλλες φορές, οι ομάδες συμφερόντων χειραγωγούν τις δημοκρατίες, κυρίως τις τοπικές.

Παρά τις όποιες **ατέλειες** της δημοκρατίας, οι Λατινοαμερικάνοι την έχουμε ενστερνιστεί ως πολιτικό σύστημά μας και δεν είμαστε διατεθειμένοι να απεμπολήσουμε τις ελευθερίες που αυτή εκχωρεί. Μάλιστα, θέλουμε και να την επεκτείνουμε ώστε να την καταστήσουμε αποτελεσματική, ιδίως σε περιόδους κρίσης, στις τοπικές κοινωνίες και στην παγκόσμια κοινωνία.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΙΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Οι αλλαγές που επήλθαν στις χώρες μας τις τρεις τελευταίες δεκαετίες συντελέστηκαν μέσω δημοκρατικών θεσμών. Νέα συντάγματα, έγκριση οικονομικών πολιτικών, πρόοδος στον τομέα των κοινωνικών δικαιωμάτων, δημιουργία υπερεθνικών αρχών, ανάπτυξη των τοπικών δημοκρατιών, κοινωνικές κρίσεις και αναγνώριση των πολιτιστικών μειονοτήτων, όλα αυτά συνέβησαν μέσα σε ένα αντιπροσωπευτικό δημοκρατικό πλαίσιο, το οποίο εμπλουτίστηκε με μηχανισμούς συμμετοχής των πολιτών.

Στη Λατινική Αμερική μπορούμε να αναδείξουμε νέα στοιχεία συμμετοχής των πολιτών στις τοπικές κοινωνίες: την άνθηση των τοπικών δημοκρατιών· τα ψηφιακά δίκτυα· τους πολεοδομικούς κανονισμούς και άδειες σε διαβούλευση με την τοπική κοινωνία· τον υποχρεωτικό χαρακτήρα των προκαταρκτικών διαβουλεύσεων με τις πολιτιστικές μειονότητες· την κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης των απόψεων των εμπειρογνομόνων που αλληλοσυγκρούονται δημόσια· τις δημόσιες αξιολογήσεις της απόδοσης· τις δημοκρατικές διαδικασίες στο εσωτερικό των πολιτικών κομμάτων· την

προστασία των εθνοτικών μειονοτήτων και τη νοοτροπία οικοδόμησης συναίνεσης σε κοινωνικούς χώρους μικρής κλίμακας.

Ίσως η πιο σημαντική πολιτική αλλαγή της Λατινικής Αμερικής να ήταν η ανάπτυξη που σημείωσαν οι **τοπικές δημοκρατίες** και ο ρόλος τους ως πραγματικών σχολείων δημοκρατίας σε ένα πιο υπεύθυνο, θεσμικό και ευρύ πλαίσιο. Από το 1989 το Porto Alegre, στη Βραζιλία, εφαρμόζει ένα υποδειγματικό εγχείρημα για τη συμμετοχή των πολιτών στον προϋπολογισμό των επενδύσεων², το οποίο μιμήθηκαν πολλοί άλλοι δήμοι της Λατινικής Αμερικής. Το σημαντικότερο αποτέλεσμα αυτών των συμμετοχικών προϋπολογισμών ήταν ότι πλέον δινόταν προτεραιότητα στις επενδύσεις σε προγράμματα και σχέδια ανθρώπινης ανάπτυξης. Επίσης, διαπιστώνεται ότι οι πολιτικές οι οποίες στηρίζονται σε μια ευρύτερη κοινωνική και πολιτική συναίνεση έχουν το προτέρημα να είναι **βιώσιμες** και διατηρήσιμες.

Παράλληλα, παρατηρούμε ότι οι κυβερνήσεις της Λατινικής Αμερικής, σε όλα τα επίπεδα της τοπικής αυτοδιοίκησης συστήνουν **ηλεκτρονικούς διαύλους** για την άμεση έκφραση των απόψεων των πολιτών. Τέτοιοι μηχανισμοί ενθαρρύνουν τον διάλογο και τη συμμετοχή των πολιτών τόσο σε κοινοβούλια, υπουργεία και δημαρχεία, όσο και στους τεχνικούς οργανισμούς ρύθμισης των δημόσιων υπηρεσιών. Άλλωστε και στις πολιτικές εκστρατείες, οι υποψήφιοι και τα κόμματα στηρίζονται στο διαδίκτυο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να διατηρούν άμεση επαφή με τους πολίτες και να αφουγκράζονται την κοινή γνώμη.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο ρόλος των ηλεκτρονικών διαύλων δεν περιορίζεται στην παροχή και πρόσβαση σε επίσημες πληροφορίες αλλά εκτείνεται και με διαδραστικό τρόπο μέχρι την επεξεργασία θεμάτων, προτάσεων και ερωτημάτων των πολιτών³. Η συμμετοχή των πολιτών μέσα από αυτούς τους διαύλους δημιουργεί κοινωνική συνοχή, αυξάνει τη νομιμοποίηση των αποφάσεων και ενισχύει τη συλλογική ταυτότητα των πολιτών.

Επίσης, πρέπει να αναγνωρισθεί ότι η συμμετοχή μέσω του διαδικτύου συνεπάγεται τον **αποκλεισμό** από τις συζητήσεις τόσο των ηλικιωμένων όσο και των ατόμων που δεν ξέρουν να χειρίζονται τα σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα.

Σε επίπεδο **κομμάτων και πολιτικών εκστρατειών**, πέραν της χρήσης των διαύλων της πληροφορικής για την πολιτική στράτευση και την πολιτική προπαγάνδα, τα τελευταία χρόνια η πλειονότητα των μεγάλων χωρών της Λατινικής Αμερικής, καθώς επίσης και κάποιες από τις πιο μικρές, μεταρρύθμισαν το νομικό πλαίσιο των πολιτικών κομμάτων και εκστρατειών, για να προκρίνουν την κρατική χρηματοδότηση των εκστρατειών και να ενθαρρύνουν εσωτερικές δημοκρατικές διαδικασίες για τη λήψη αποφάσεων και την επιλογή των υποψηφίων. Με τον τρόπο αυτόν, μειώνεται η επιρροή των επιχειρήσεων, οι οποίες, λόγω των τεράστιων πόρων που διαθέτουν, έχουν φυσικό πλεονέκτημα για να ενθαρρύνουν αποφάσεις που τις ευνοούν.

Η συμμετοχή των αυτοχθόνων πληθυσμών σημείωσε σημαντική πρόοδο στη Λατινική Αμερική μετά τη δεκαετία του '90, οπότε άρχισαν να αναγνωρίζονται τα

συλλογικά δικαιώματα των αυτοχθόνων πληθυσμών. Επισημαίνεται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας των προκαταρκτικών διαβουλεύσεων, ένας πολύτιμος νομικός μηχανισμός που προβλέπεται στη Σύμβαση αριθ. 169 της ΔΟΕ και σε πολλά συντάγματα των χωρών της Λατινικής Αμερικής, προκειμένου να υλοποιείται στην πράξη η πολιτική συμμετοχή των εθνοτικών μειονοτήτων στις κρατικές αποφάσεις που τις αφορούν. Η προκαταρκτική διαβούλευση στηρίζει τα συλλογικά θεμελιώδη δικαιώματα⁴ στην πολιτιστική ταυτότητα των αυτοχθόνων πληθυσμών. Τα συντάγματα εγκαθίδρυσαν ένα σύνθετο καθεστώς νομικού πλουραλισμού και συμπληρωματικούς μηχανισμούς προστασίας για την εξάλειψη των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών μειονεκτημάτων των αυτοχθόνων πληθυσμών.

Στα σχολεία, στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, στις ενώσεις πολιτών, στα πανεπιστήμια, στους συνεταιρισμούς, στα συμβούλια των ιθαγενών και στις αγροτικές ενώσεις λειτουργούν γενικά συμμετοχικοί μηχανισμοί μικρής κλίμακας που επιτελούν σκοπούς όπως η κοινωνικοποίηση και η κοινωνική ένταξη στο πλαίσιο δημοκρατικών αρχών, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη τα χαρακτηριστικά, τις προτεραιότητες και τις προσαρμογές στους οικείους στόχους του κάθε κοινωνικού χώρου.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Δεδομένου ότι οι δημοκρατικές αρχές έχουν επεκτατική φύση και η εφαρμογή τους καθίσταται επιτακτική **ειδικά σε περιόδους κρίσης, η δημοκρατία** πρέπει να ανοίξει νέους δρόμους για να δώσει υπόσταση στην πολιτική έκφραση της κοινωνικής και πολιτιστικής δυναμικής. Οι κρίσεις αποτελούν, κατά βάθος, ευκαιρίες για να συντελεστούν βαθύτεροι μετασχηματισμοί. Αν πράγματι πιστεύουμε αληθινά στη δημοκρατία, θεωρούμε ότι στην Ευρώπη –που υπήρξε το λίκνο της δημοκρατίας στην αρχαιότητα και της δημοκρατίας και της κοινωνικής ασφάλειας στον 20ό αιώνα– δεν είναι η ώρα για να γυρίσουμε την πλάτη στους έλληνες, ιρλανδούς και ισπανούς πολίτες του 21ου αιώνα προκειμένου να τους επιβάλουμε τις προσταγές των ευρωπαϊών τεχνοκρατών και των χρηματοπιστωτικών οργανισμών.

Αν πράγματι πιστεύουμε στη δημοκρατία, **δεν είναι η ώρα ούτε για μη επίδειξη αλληλεγγύης** τόσο μεταξύ των Ευρωπαίων όσο και απέναντι στις ευρωπαϊκές χώρες. Το ευρώ ήταν μια περιπέτεια νομισματικής ολοκλήρωσης που έχει ήδη αποφέρει τεράστια οικονομικά και κοινωνικά οφέλη στους ευρωπαίους πολίτες. Ωστόσο, ένα τέτοιο τολμηρό εγχείρημα απαιτεί και ριζικές αναπροσαρμογές⁵. Εκ των υστέρων είναι εύκολο να εντοπιστούν κάποια σφάλματα που έγιναν από την πλευρά των κυβερνήσεων: ενδεχομένως έλλειψη διορατικών χρηματοοικονομικών αναλύσεων ή αδυναμία για την επιβολή συστάσεων με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα. Ήταν εξ αρχής προφανές ότι η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης έθετε φιλόδοξους στόχους και ότι θα προσέκρουε αναμφίβολα σε δυσλειτουργίες, όπως η παρούσα κρίση που οφείλεται στην υπερχρέωση ορισμένων κρατών.

Τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο τα δημοκρατικά όσο και τα τεχνοκρατικά, εξελίχθηκαν μέσα από κρίσεις τις οποίες αντιμετώπισαν με **πολιτική ωριμότητα**.

Εμπνέει ανησυχία το ενδεχόμενο το κόστος των μακροοικονομικών σφαλμάτων να επιβαρύνει πρωτίστως τους πολίτες μέσω περικοπών των κοινωνικών προγραμμάτων. Ως βουλευτές της Λατινικής Αμερικής, ανησυχούμε ιδιαίτερα για την τύχη των μεταναστών μας στην Ευρώπη.

Είναι επίσης λυπηρό το γεγονός ότι η παρούσα κρίση του υπερβολικού δημόσιου χρέους των ευρωπαϊκών χωρών και των Ηνωμένων Πολιτειών εκδηλώθηκε πριν εκπληρωθούν οι στόχοι της διεθνούς συνεργασίας με τις αναπτυσσόμενες χώρες. Σε κάθε περίπτωση, οι ευθύνες της Ευρώπης απέναντι στον αναπτυσσόμενο κόσμο δεν έχουν εκλείψει λόγω της παρούσας κρίσης.

Στην Αφρική δεν έχει επιτευχθεί ακόμα γεωργική ανάπτυξη. Η επισιτιστική ασφάλεια –δήλωνε η πρώην πρόεδρος της Χιλής, Michelle BACHELET⁶– εξακολουθεί να αποτελεί μία από τις προτεραιότητες της ανθρωπότητας στον 21ο αιώνα. Ευελπιστούμε ότι οι περικοπές των ευρωπαϊκών δημόσιων δαπανών δεν θα θίξουν πρωτίστως τους τομείς της συνεργασίας και της αναπτυξιακής βοήθειας των χωρών του Τρίτου Κόσμου, οι οποίες θα διαπίστωναν με απογοήτευση ότι η διεθνής αλληλεγγύη είναι η πρώτη αξία που απομακρύνεται από τον ορίζοντα της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Οι βουλευτές της Λατινικής Αμερικής δεν ήρθαμε για να παραδώσουμε μαθήματα κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικών προγραμμάτων στους Ευρωπαίους. Σε καμία περίπτωση. Θέλουμε όμως να υποστηρίξουμε τη συνέχιση της χρηματοδότησης των προγραμμάτων συνεργασίας για την ανάπτυξη της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Αναφέρομαι ειδικότερα στην επισιτιστική κρίση στη νότια Σομαλία και στην ανοικοδόμηση της Αϊτής⁷ μετά τον σεισμό της 12ης Ιανουαρίου 2010.

Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς: και τι σχέση έχει αυτό με τη συμμετοχή των πολιτών; Έχει άμεση σχέση, επειδή η δημοκρατία είναι ένα παγκόσμιο ιδεώδες που νομιμοποιεί την άσκηση της πολιτικής εξουσίας και διασφαλίζει τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται τα κοινωνικά δικαιώματα πρόνοιας για την τροφή, την υγεία, την εκπαίδευση, τη στέγη, τη δημόσια μέριμνα και την εργασία, τα οποία απαιτούν οικονομικούς πόρους και λιγότερο ή περισσότερο δαπανηρές διοικητικές δομές. Ειδικά σε περιόδους κρίσης, παρατηρούμε δυνητικές απειλές σε βάρος της δημοκρατίας, η οποία νοείται ως οικουμενική αλληλεγγύη.

Επιπλέον, στις διαδικασίες παγκόσμιας αλληλεξάρτησης στις οποίες εισχωρούμε σταδιακά υπάρχουν τεράστια ελλείμματα σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή των πολιτών. Η παγκόσμια κοινωνία που αναδύεται απαιτεί μεγαλύτερη συμμετοχή στις αποφάσεις και στις ευθύνες οι οποίες έχουν αντίκτυπο που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα. Σε έναν τεχνολογικά και εμπορικά ενοποιημένο κόσμο, οι δημοκρατικές αρχές πρέπει να αποκτήσουν κάποια πρακτική ισχύ σε παγκόσμια κλίμακα. Διαφορετικά, θα αρκεστούμε σε μια παγκόσμια θεωρητική δημοκρατία που θα στηρίζεται στον διάλογο ή στην επικοινωνία.

Βλέπουμε ακόμα ότι, στην πλειονότητά τους, οι διεθνείς πολιτικές αρχές παραμένουν κλειστές και ότι υπακούουν σε ολιγαρχικές εντολές, είτε είναι διεθνείς είτε υπερεθνικές, ως υπόμνηση εποχών μοναρχίας αλλά και του διπολισμού που ζήσαμε κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Τέτοιες ερμητικά κλειστές δομές θα απολέσουν σταδιακά τη νομιμοποίησή τους, αν δεν αποκτήσουν μηχανισμούς δημοκρατικής συμμετοχής. Διαφορετικά, η φιλοδοξία μας να επιβληθεί η δημοκρατία επί της παγκοσμιοποίησης θα καταλήξει σε αυταπάτη.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει, ευτυχώς, το Ευρωπαϊκό της Κοινοβούλιο, το οποίο εκλέγεται με άμεσες δημοκρατικές εκλογές, έχοντας επίσης πραγματοποιήσει και δημοψηφίσματα σχετικά με τις κεφαλαιώδεις αποφάσεις της Ένωσης. Στον ΟΗΕ, αντιθέτως, ορισμένα από τα μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, αν και έχουν απολέσει την πολιτική τους αντιπροσωπευτικότητα, διατηρούν ακόμα τις έδρες τους και ασκούν το δικαίωμα αρνησικυρίας που διαθέτουν δυνάμει μιας θεσμικής αδράνειας που χρονολογείται από το 1945. Πριν από 65 και πλέον χρόνια.

Το δημοκρατικό έλλειμμα είναι διαρθρωτικό σε πολυμερείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς όπως ο ΠΟΕ, το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα⁸. Οι ανώτατες παγκόσμιες αρχές λειτουργούν με βάση μια ιμπεριαλιστική λογική και δεν δέχονται την παρουσία των αναπτυσσόμενων χωρών. Μάλιστα, η πρόταση για εγκαθίδρυση δημοκρατικών μηχανισμών φαίνεται σήμερα άτοπη.

Αυτή η αμφισβήτηση δεν με εκφράζει. Έχω ήδη τοποθετηθεί επανειλημμένως. Αναφέρω ενδεικτικά τις τολμηρές προτάσεις της έκθεσης για την ανθρώπινη ανάπτυξη του ΟΗΕ του 2002 σχετικά με την ανάγκη για «Εμβάθυνση της δημοκρατίας σε έναν κατακερματισμένο κόσμο». Με την εμφάνιση μιας παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών, πρέπει να εξετάσουμε την εγκαθίδρυση πιο συμμετοχικών και δημοκρατικών μηχανισμών στα διεθνή θεσμικά όργανα, ή ενδεχομένως την αύξηση της συμμετοχής και της ευθύνης των αναπτυσσόμενων χωρών στους πολυμερείς οργανισμούς.

Στην έκθεση του ΟΗΕ υπογραμμίζεται ότι 7 οικονομικά ισχυρά κράτη κατέχουν από μόνα τους το 46% των ψήφων στην Παγκόσμια Τράπεζα και το 48% των ψήφων στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Ανάλογη ανισορροπία σε ό,τι αφορά τη διεθνή συμμετοχή των αναπτυσσόμενων κοινωνιών παρατηρείται σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό στα παγκοσμιοποιημένα κοινωνικά κινήματα. Σε μια έκθεση 738 διαπιστευμένων ΜΚΟ στην υπουργική διάσκεψη του Seattle το 1999 επισημαινόταν ότι το 87% αυτών των ΜΚΟ προέρχονταν από τις αναπτυσσόμενες χώρες⁹.

Η «αποθανούσα» ομάδα των G-8 δεν ανανεώθηκε εγκαίρως για να ακολουθήσει τον ρυθμό των διεθνών πολιτικών τάσεων και παραγκωνίστηκε από τη G-20, η οποία συνεχίζει ακόμα να συνομιλεί και να επιδιώκει να αποφασίζει για το μέλλον των λαών χωρίς τη συμμετοχή τους, ακολουθώντας πρότυπα παρόμοια με εκείνα που ίσχυαν κατά την απολυταρχική περίοδο της ευρωπαϊκής Ιερής Συμμαχίας.

* * * * *

Η παρούσα κοινοβουλευτική πολιτική επιτροπή της Eurolat είναι το κατάλληλο πλαίσιο για την κατοχύρωση των πολιτικών ελευθεριών και της συμμετοχής των

πολιτών ως θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αφήνω στην κρίση σας, κυρίες και κύριοι βουλευτές, αυτές τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς σχετικά με τη συμμετοχή των πολιτών και τη δημοκρατία στη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη.

William VÉLEZ MESA

Βουλευτής του Κοινοβουλίου των Άνδεων

¹ Διαμερικανική Τράπεζα Ανάπτυξης Έγγραφο «Cómo funciona la democracia en América Latina» («Πώς λειτουργεί η δημοκρατία στη Λατινική Αμερική»). Τόμος 23 Σεπτέμβριος – Δεκέμβριος 2010, Ουάσιγκτον, <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=35531216>

² Το 1989 υπογράφηκε ένα πολιτικό συμβόλαιο μεταξύ του δήμου του Porto Alegre και της κοινωνίας, το οποίο ανανεώνεται σε ετήσια βάση.

³ ΟΟΣΑ. DSTI/ICCP/IE(2006)7/ 12-Απρ_2007 ΤΕΛΙΚΟ. Επιτροπή για την πολιτική ενημέρωσης, πληροφορικής και επικοινωνιών.

⁴ Απόφαση C-030 του 2008 του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Κολομβίας, που κήρυξε αντισυνταγματικό τον Δασικό Νόμο.

⁵ Le Monde, *Le «coup de poker» de Sarkozy et Merkel, selon Delors*, συνέντευξη που δημοσιεύθηκε στο φύλλο της Τρίτης 18 Οκτωβρίου 2011, Παρίσι, http://www.lemonde.fr/economie/article/2011/10/18/jacques-delors-denonce-le-coup-de-poker-de-sarkozy-et-merkel_1589753_3234.html#ens_id=1268560

⁶ FAO. Ομιλία της αναπληρώτριας Γενικής Γραμματέως του ΟΗΕ της 17ης Οκτωβρίου 2011, παγκόσμια ημέρα διατροφής, Ρώμη, <ftp://ext-ftp.fao.org/RADio/MP3/2011/WFD-CFS/Ceremony-17AM/WFD-Bachelet-En.mp3>

⁷ Το 2010 ο πρεσβευτής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Αϊτή, Lut Fabert, εξέφρασε για άλλη μια φορά τη βούληση της ΕΕ για τη συνέχιση της παροχής βοήθειας στην Αϊτή.

⁸ BADIE, Bertrand. «La diplomatie de connivence». Εκδόσεις La Découverte, 2011, Παρίσι

⁹ Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (ΠΑΗΕ). *Profundizar la democracia en un mundo fragmentado* (Εμβάθυνση της δημοκρατίας σε έναν κατακερματισμένο κόσμο). Informe sobre el desarrollo humano 2002 (Έκθεση σχετικά με την ανθρώπινη ανάπτυξη 2002). Εκδόσεις Mundi-Prensa, σ. 8.